Considerații privitoare la raportul dintre epitafe şi inscripțiile săpate pe lespezile funerare

Elena CHIABURU

The medieval inscriptions had mostly a religious content, as they were calling for divine help for the names of the dead or alive people they included. The texts on the tomb stones, tomb and commemorative crosses, written in Slavonic, Romanian and Greek, in prose or in verse, include information of real interest from the historical, biographical or genealogical point of view: they offer data about the evolution of the language and the degree of erudition of the creators; they are proof of decorative art, reflect the development of certain crafts as well as the economic status of the members of the society which could afford them. The epitaphs should be analyzed from the point of view of their relation to the inscriptions carved in tomb stones. The matter acquires more importance from the perspective of the achievement of a Corpus of medieval inscriptions, as the inscription collectors had put together all the texts found in field research with others which were only mentioned in the writings of certain forerunners. The gathering, the editing and interpretation of funerary inscriptions necessitate not only the comprehension of epigraphic methods, but also knowledge on the history and culture of the epoch they come from. In order to avoid rendering the quality of an epigraphic source to certain texts which do not really have this characteristic, there is required the collaboration of the specialists in history and philology, who could see the difference between a text found in manuscript and a text carved in stone.

Inscripțiile medievale au avut, în imensa lor majoritate, un caracter religios. Rezultat firesc al unei spiritualități întemeiate pe dogmele creştine, acest caracter era determinat de funcția pe care inscripțiile o îndeplineau. Inscripțiile tombale, cele de pe pomelnice şi cruci de piatră recomandau ajutorului divin pe morții sau viii ale căror nume le cuprindeau, la fel ca şi inscripțiile de pe numeroasele obiecte cu funcții liturgice. Chiar şi atunci cînd consemna o împrejurare fără legătură vizibilă cu viața religioasă, cum ar fi amintirea unei victorii militare, fixarea unui hotar sau construirea unui pod, inscripția propriu-zisă era încadrată de formule religioase şi textul era, de regulă, săpat pe o cruce de piatră [1].

Din punctul de vedere care ne interesează aici, inscripțiile de pe pietrele de mormînt, crucile funerare şi cele comemorative, scrise în limba slavonă, română şi

[1] Al. Elian, *Cuvîntul introductiv* la *Inscripțiile medievale ale României,* vol. I: *Oraşul Bucureşti*, Bucureşti, Editura Academiei, 1965, p. 13–14.

BDD-A102 © 2011 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 3.141.35.60 (2024-04-19 07:52:39 UTC)

greacă, în proză şi în versuri, cuprind informaţii de real interes istoric, biografic sau genealogic, oferă date despre evoluţia limbii şi despre erudiţia alcătuitorilor. În plus, ceea ce numim generic lespezi funerare constituie dovezi de artă decorativă, reflectă dezvoltarea unor meşteşuguri şi starea economică a exponenţilor societăţii care îşi permiteau să le pună. Nu întîmplător, subiectul a fost cercetat de-a lungul timpului de istorici, filologi, teologi şi istorici de artă, iar contribuţiile sînt numeroase şi variate.

Din raţiuni ce ţin de specificul evenimentului şi de economia lucrării, în cele ce urmează vom analiza doar o sub-specie de inscripţii, şi anume epitafele. Punctul de vedere va fi cel al raporturilor acestor epitafe cu inscripţiile săpate pe pietrele tombale. Chestiunea dobîndeşte importanţă în perspectiva alcătuirii unui *Corpus* al inscripţiilor medievale, din cauză că, aşa cum vom vedea în continuare, nu o dată, culegătorii de inscripţii (unii dintre dînşii cărturari erudiţi şi animaţi de cele mai bune intenţii, de altminteri), au pus laolaltă textele pe care le-au găsit pe teren cu altele pe care le-au aflat doar pomenite în scrierile unor înaintaşi. Pentru a evita atribuirea calităţii de izvor epigrafic unor texte care nu au această însuşire, ar fi nevoie de colaborarea specialiştilor din domeniul istoriei şi al filologiei, care să deosebească un text rămas în manuscris de unul săpat în piatră.

Temeiul documentar îl constituie cu precădere textele inedite, dar poate nu necunoscute cercetătorilor culturii româneşti vechi. Lucrul este posibil din cauză că interesul pentru adunarea inscripţiilor medievale s-a manifestat încă din secolul al XIX-lea, prin inscripţii înţelegîndu-se atunci în egală măsură şi însemnările de pe cărţi. Într-o ordine cronologică inversă şi doar pentru oraşul Iaşi, în anul 1943, Constantin Bobulescu a întreprins anchete epigrafice în bisericile şi mănăstirile de aici, în urma cărora a alcătuit un manuscris păstrat astăzi la Biblioteca Academiei din Bucureşti: BAR, Arhivă 1580 (*Inscripţiile bisericilor din oraşul Iaşi*). Ocazional, preotul cărturar a folosit cîteva inscripţii în lucrările sale, dar cea mai mare parte încă nu au văzut lumina tiparului. În anii 1905 şi 1908, Nicolae Iorga a publicat două volume de *Inscripţii din Bisericile României,* în care a inclus şi texte din Iaşi. Cu doar cîţiva ani înaintea lui, N. G. Dossios publicase *Inscripţiile greceşti păstrate în capitala Moldovei, texte originale cu traducere în româneşte,* în fasc. II a *Studiilor greco-române,* Iaşi, 1902. În fine, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, episcopul Melchisedec Ştefănescu a adunat multe inscripţii medievale, din care a publicat o parte de-a lungul timpului, dar arhiva sa personală, păstrată la BCU Iaşi, conţine încă destule inscripţii nevalorificate.

Studiul de faţă se întemeiază pe fondurile documentare amintite, din care vor fi alese spre exemplificare textele cele mai reprezentative, complete şi cu dată sigură, iar lucrările editate de N. G. Dossios şi Nicolae Iorga vor fi folosite pentru fortificarea argumentaţiei. De asemenea, pentru uşurinţa lecturii, în cazul textelor greceşti vom da numai traducerea în limba română, precizînd însă în note forma originală avută în sursele întrebuinţate. În scopul obtinerii coerentei necesare analizei, au fost consultate şi studii de epigrafie, de istorie propriu-zisă şi colecţii de documente care vor fi indicate la locul potrivit.

BDD-A102 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 3.141.35.60 (2024-04-19 07:52:39 UTC)

Zona investigată este oraşul Iaşi, pîna la mijlocul secolului al XIX-lea dar, dată fiind identitatea situatiei, vom face trimiteri şi la zone exterioare spațiului moldovean.

Într-o comunicare ținută în anul 1937 la Academia Română, Nicolae Iorga reproducea de pe un caiet scris în prima jumătate a secolului al XIX-lea, ceea ce el numea *Zece inscripții de mormînt ale Mavrocordaților*[2]. După aproape două decenii, Alexandru Elian făcea o analiză critică a comunicării lui Iorga, subliniind un aspect important referitor la inscripțiile de pe pietrele de mormînt, şi anume că nu toate textele considerate astfel au figurat realmente pe pietrele tombale. Autorul a demonstrat că printre asemenea inscripții, în special în versuri, se pot afla epitafe sortite doar lecturii amatorilor de retorică versificată ori care intrau în îndatoririle pioase sau interesate ale eruditilor timpului, fără a fi încredințate lapicidului. Mai ales în cazul unor pietre tombale dispărute, este greu de ştiut dacă ceea ce se prezintă drept inscripție funerară a avut în fapt această funcție sau a fost doar un exercițiu encomiastic al unor învățați plini de reminiscențe din lecturi clasice. Exemplul cel mai sugestiv îl reprezintă inscripțiile funerare ale familiei Mavrocordat, dintre care o parte se păstrează numai în colecții de manuscrise, de unde au fost extrase şi publicate de diferiți editori[3].

Primele epigrame funerare alcătuite în Țările Române se datorează lui Matei al Mirelor. Aflat în Țara Românească în vremea domniei lui Radu Şerban, care îi dăduse egumenia mănăstirii Dealul, prelatul a primit la 27 ianuarie 1608, trupul neînsufleţit al tînărului Mihăilaş Moghilă, vremelnic domn al Țării Moldovei, venit în pribegie la curtea socrului său, Radu Şerban, de la Tîrgovişte, unde a murit. Mama sa, doamna Marghita, a pus să i se sape o inscripție în limba slavă pe lespedea care îi acoperă mormîntul la mănăstirea Dealul, iar Matei al Mirelor a închinat memoriei defunctului patru epigrame funerare. Şi alți învățați greci din Țările Române au scris epigrame funerare, cei mai cunoscuți fiind Sevastos Kimenitul, Ioan Comnenul, Ioan Cariofil[4].

Lui Ioan Cariofil îi datorăm o epigramă funerară scrisă pentru Maria Ruset, fiica lui Istratie Dabija, domnul Moldovei, moartă în 1677:

„Ale lui Ioan Cariofil, marele logofăt.
Maria moldoveanca, fiica lui Istratie vestitul
Ce ținea frîul Moldovei venerabile
Şi coborînd din neamul glorios a lui Dabija,
Aice zace, vai, gustînd din moarte,
Căci, răpită în tulbure neguri,

[2] În „Analele Academiei Române", Mem. Secț. Ist., seria III, tom. 20, 1938, p. 1 – 9; (în continuare: AAR).

[3] Al. Elian, *Epigrame funerare greceşti în epoca fanariotă*, în „Studii şi Materiale de Istorie Medie", vol. I, 1956, p. 333 – 334.

[4] *Ibidem*, p. 335 – 336; Hurmuzaki, Eudoxiu de, *Documente greceşti*, vol. XIII, Bucureşti, 1909, p. 406 – 409; Erbiceanu, C., *Bărbaţi culţi greci şi români şi profesorii din Academiile de la Iaşi şi Bucureşti din epoca zisă fanariotă*, în AAR, Mem. Secț. Ist., seria II, tom. 27, 1904 – 1905, p. 149 – 152.

BDD-A102 © 2011 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 3.141.35.60 (2024-04-19 07:52:39 UTC)

De brațul soartei ucigătoare, năprasnic muri".

Textul a fost editat de N. Iorga în vol. XIV, partea I, *Documente greceşti*, Bucureşti, 1915, p. 219, nr. CCCV, cu explicația: „versurile lui Ioan Cariofil pe mormântul Mariei Ruset, fiica lui Istratie vodă Dabija", ce sugerează că au fost săpate în piatră.

Cu toate acestea, la mănăstirea Bîrnova de lîngă Iaşi s-a păstrat piatra de mormînt a Mariei, cu altă inscripție decît cea alcătuită de Cariofil: „1677 octomvrie 3. Mormântul acesta cuprinde pe Maria, fiica vestitului domn al Moldovei, Dabija, singur al lui copil, şi fără vreme a răpit-o din tinereță moartea, secerată fiind la vrâsta de 15 ani. Puțin a trăit laolaltă cu Gheorghe, om ales, din neamul domnesc al Ruseteştilor, şi l-a lăsat văduv de trupul ei, iar sufletul ei a zburat spre nunta veşnică a cereştilor lăcaşuri. Nu plângeți pe cea răpede stinsă, ci, mai curând, fericiți-o (că a scăpat de sarcina) trecătoarei vieți"[5]. Ținînd seama de acea regulă a epigrafiei ca ştiință auxiliară a istoriei, potrivit căreia un mormînt nu poate avea două pietre tombale puse la aceeaşi dată, cu două texte diferite, presupunerea corectă este că primul text este doar o epigramă funerară, omagiu al unui cărturar înrudit cu cele mai mari familii ale țării, pentru o domniță moartă la cincisprezece ani, fără legătură cu mormîntul propriu-zis şi nici cu epigrafia.

Faptul nu este neobişnuit, din cauză că în Țările Române au circulat manuscrise cu epitafe, cu precădere în secolul al XVIII-lea şi mai ales în limba greacă. Alexandru Elian enumeră cîteva culegeri de epigrame funerare păstrate la Biblioteca Academiei Române din Bucureşti. Dintre acestea, *Ms. gr. 606*, p. 270 – 275, conține cinci epigrame în versuri dedicate Sultanei Racoviță, a cărei moarte la 2 ianuarie 1753 (s-a presupus că ar fi fost otrăvită de medicul curții) a trezit un răsunet dureros în Țările Române, în care soțul său, Constantin Racoviță, a domnit alternativ de cîteva ori. Epigramele sînt atribuie unui Gheorghe, „celui de-al doilea dascăl" şi unui Nicolae, fiind alcătuite probabil în cercurile Academiei greceşti din Bucureşti[6]. Dintre acestea, doar una a devenit inscripție tombală la mănăstirea Golia:

„Sultana doamna.
Nici localnică, nici chiar din Dacia nu sânt, prietene.
Viza îmi este patria, Viza născătoare de bărbați mari.
Şi m-a născut Gheorghe şi mamă-i Efrosina
Şi mie, celei moarte, mi-i numele Sultana.
Fui soție lui Constantin a lui Mihai Racoviță,
A admirabilului domn al Dacilor şi Misilor.
Vai, vai, nu-n țara mea m-am stâns,
Ci pe pământul Misilor m-a prins pe mine moartea.
În anul al treilea peste o mie de la Hristos
Şi cincizeci şi încă şapte sute,
În zi de Sâmbătă-n luna lui Ianuar,

[5] N. Iorga, *Inscripții din bisericile României*, vol. II, Bucureşti, 1908, p. 214, nr. 610.
[6] Al. Elian, *Epigrame funerare greceşti*, p. 337 - 338, nota 4.

BDD-A102 © 2011 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 3.141.35.60 (2024-04-19 07:52:39 UTC)

Cam la început, anume a doua zi”[7].

În urma cercetărilor efectuate în fondurile documentare privitoare la oraşul Iaşi, am depistat cîteva exemple de epitafe ce au fost săpate pe lespezile funerare şi care au cîteva particularităţi. Astfel, în timp, textul versificat s-a transformat în proză şi invers, inscripţia în proză a fost înlocuită cu una în versuri. Alteori, textul versificat mai mult sau mai puţin stîngaci, a fost copiat de-a lungul timpului, păstrînd în mare măsură forma iniţială, schimbîndu-se doar data şi numele personajului omagiat postum. A treia situaţie sugerează existenţa unor modele de epitafe culte, cu versuri preluate din literatura antică greacă, ce se adaptau particularităţilor biografice ale răposaţilor; uneori, acestora li se atribuiau însuşiri derivate din mitologie, fără legătură cu realitatea. Asemenea situaţii impun atît lectura critică a inscripţiilor funerare, cît şi conjugarea eforturilor filologilor şi ale istoricilor pentru diferenţierea corectă a unui text care a avut doar o funcţie de exerciţiu retoric, de un izvor istoric.

Transformarea textului versificat în inscripţie în proză este ilustrată de două scrieri care au aceeaşi dată şi se referă la acelaşi personaj. În anul 1908, cercetînd mănăstirea Golia, N. Iorga nota că „în curte era mormântul Efrosinei Negri, soţia vestitului C. Negri, sfetnicul lui Scarlat Callimachi” [8], fără să dea inscripţia şi sugerînd că nu l-a văzut. Istoricul luase informaţia de la N. G. Dossios care dăduse cu cîţiva ani înaintea lui un epitaf săpat în piatră, cu precizarea că mormîntul era deja distrus:

„Aici, Eufrosina, soţia lui Negri, lui Constantin
Născută Mavrogheni, sfântă-şi doarme somnul.
Trăind doi ani şi şaptezeci încă.
Fiică de domn, lasă la toţi ai săi dor al virtuţii sale.
Preafericit între oraşe Bizant, care, născând
Pe aceasta, ai comoara virtuţilor.
Iaşi, 5 mai, anul de la mântuire 1850”[9].

În anul 1943, cînd a cercetat inscripţiile de pe obiectele de cult şi însemnările de pe cărţile mănăstirii Golia, preotul Constatin Bobulescu nu a găsit lespedea funerară cu acest epitaf. A găsit însă alta, cu o inscripţie în proză: „Aice se reposază domniţa Efrosini, soţia C(onstantin) Negre, ce-au fost postelnic mari, şi fiică voievodului Neculai Mavrogheni, ce-n ambele prinţipatile domnit-au cu onoare. Au fost fiică şi soţie, au fost mumă mult duioasă, au fost în toată întâmplare(a), creştină evlavioasă, voi cercând pe lângă ist mormânt aice făcut de a sa fiică, rugaţi pe Dumnezeu a-i fi ţărâna uşoară şi sufletul ferice şi Dumnezeu s-o aibă în paradisul său. Născută la anul 1778 şi s-au săvârşit la 5 mai 1850 în Ieşi”[10].

---

[7] N. Iorga, *op. cit.*, p. 163, nr. 4 (text gr. şi trad.); BAR, A 1580 (ms. Bobulescu, *Inscripţii Iaşi*, I), p. 91 – 92 (text după Iorga).

[8] N. Iorga, *op. cit*, p. 170, nr. 458 / 34.

[9] N. G. Dossios, *Studii greco – române*, fasc. II, Bucureşti, 1902, p. 58, (text gr. şi trad.); BAR, A 1580 (ms. Bobulescu, *Inscripţii Iaşi*, I), p. 98 (text gr. şi trad.).

[10] BAR, A 1580 (ms. Bobulescu, *Inscripţii Iaşi*, I), p. 98.

BDD-A102 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 3.141.35.60 (2024-04-19 07:52:39 UTC)

O situaţie inversă, de înlocuire a inscripţiei în proză cu una versificată, întîlnim la Biserica Sfântul Sava din Iaşi, unde au fost înmormântaţi membrii marii familii boiereşti a Pălădeştilor. Pe o piatră de mormânt s-a scris: „în acest loc s-a îngropat vestitul vistier mare Teodor Paladi, al Moldovei, născut în anul 1755 februarie 1. Apoi s-a îngropat şi fiul său aici, Constantin Paladi mare logofăt al Moldovei, în anul 1798, decembrie 22”[11]. După un deceniu şi jumătate, la 1 martie 1814, s-a construit un monument funerar pentru care s-a compus un epitaf în care sînt pomeniţi toţi membrii familiei Paladi adăpostiţi acolo:

„O, piatră, dar pre cine ascunzi supt tine
În sânurile pământului aşa foarte bine?
Preaslăvită auzire, pre Theodor Pallade,
Acel slăvit putearnic, carele aice şade,
Pre marele vistiarnic cela a patriei sale,
Tuturor fiilor săi lăsând nu puţină jale.
Săvârşitul muritori în Mântuitorul au început
La o mie şapte sute 5 preste cincizeci trecut, fevruarie 1.
Şi împreună, pre Constantin, al său preaiubit fiiu,
Al Sfatului marele logofăt, şi cel mai întâi
Carele au alergat la părinteştile braţe,
Lăsând această de nimic turburată viiaţă
La una mie şapte sute noaăzeci şi opt,
Lăsând clironomilor ceaia ce-au avut tot (dechemvrie).
Cu alţi fii, şi cu Nicolae, are pre Anastasiia,
Carea cu 4 ani de al său părinte ş-au dat datoria (dechem. 29).
Apoi pre Eleni, a lui Constantin iubita soţie,
Carea trage din Costachi, cel de bun neam, seminţie
Şi au alergat spre a soţului ei câştigare,
Dorind împreună cea dulce a Raiului desfătare;
Carea şi aceasta s-au grăbit de aicea a trece,
La anul una mie opt sute 4 preste zeace, martie 1.
Pre aceştiia, o, priiaten(i), cari lăsând acest veac,
Şi întru acest loc întunecos împreună zac,
Rugaţi să dobândească cerească Împărăţie,
De carea să se îndulcească de multă bucurie,
Întru nesfârşiţii veaci cei prea cu tot deplin,
Cărora să le fie veacinica pomenire, amin”[12].

În cazul pietrelor tombale ale ctitorilor unui lăcaş de cult, se ştie că între prerogativele conferite de dreptul de ctitorie se număra şi acel *ius imaginis* al întemeietorilor şi al altor donatori mari, în virtutea căruia aveau dreptul să fie slăviţi prin îngropare în incinta ctitoriei. Legătura între ctitorisire şi îngroparea în

[11] Dossios, *op. cit.*, p. 70 (text gr. şi trad); Iorga, *op. cit.*, p. 139, nr. 383 / 3 (text gr. şi trad.); BAR, A 1580 (ms. Bobulescu, *Inscripţii Iaşi*, I), p. 3 (text gr. şi trad.).

[12] Iorga, *op. cit.*, p. 139, nr. 385 / 6; BAR, A 1580 (ms. Bobulescu, *Inscripţii Iaşi*, I), p. 4 - 5.

BDD-A102 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 3.141.35.60 (2024-04-19 07:52:39 UTC)

biserică sau mănăstire este fundamentală şi adesea se deduce prima din cea de-a doua [13]. Lespezile mormintelor fiind călcate în picioare ani la rînd de credincioşi la slujbe, inscripţiile se toceau pînă la ilizibilitate şi, nu o dată, pietrele se deteriorau. Din aceste motive, de multe ori, pietrele funerare au fost reînnoite, de regulă cu prilejul slujbelor de pomenire rînduite de Biserica Ortodoxă la un an, trei, şapte sau mai mulţi ani, cînd amintirea răposaţilor era reînviată contemporanilor.

Legat de refacerea pietrelor de mormînt, cercetătorii trebuie să mai ţină seama de un aspect derivat din analogia cu inscripţiile de pe alte categorii de obiecte de cult, în speţă de pe clopote. Multe clopote stricate erau topite şi turnate din nou după mulţi ani de la fabricaţie, dar comanditarii solicitau în mod expres ca pe clopotul nou să se reproducă inscripţia veche, fără nici o modificare[14]. În consecinţă, un text atribuit unei anumite date poate fi scris în realitate altcîndva, fapt ce impune folosirea cu prudenţă a acestor izvoare de către lingvişti, pentru stabilirea datei corecte fiind necesară completarea informaţiilor din alte surse documentare.

Revenind la cele afirmate mai sus, urmaşii familiei Negri au refăcut la un moment dat piatra funerară distrusă dînd în altă formă informaţiile despre cea răposată, iar Pălădeştii şi-au comemorat şi ei morţii. Numai că, din dorinţa de a oferi o imagine cît mai bogată a marilor lăcaşe de cult, eruditul preot Constantin Bobulescu a inclus *tale quale* în manuscrisul său toate inscripţiile de care avea ştiinţă, preluînd menţiunile iluştrilor săi înaintaşi fără să le poată verifica.

Practica a fost una obişnuită pentru Constantin Bobulescu, care a mai inclus în manuscrisele sale şi alte inscripţii aflate din diverse scrieri, dar negăsite efectiv pe teren. Astfel, pe o piatră de mormânt din curtea bisericii Vovidenia, cu hramul Intrarea Maicii Domnului în Biserică, N. G. Dossios a găsit în 1902 o inscripţie în limba greacă pe care o transcrie[15]. În 1908, Nicolae Iorga mărturiseşte că nu a găsit piatra în cauză, dar îl menţionează pe N. G. Dossios, care a văzut-o. În 1943, Constantin Bobulescu, deşi nu a găsit nici el piatra cu pricina, a inclus în manuscrisul său atît textul în limba greacă, preluat după Dossios, cît şi traducerea românească (probabil a lui): „M-am născut în provincia Moesiei, am trăit însă o viaţă îndelungată în Moldova, eu, Vellios, după voia providenţei dumnezeieşti; aici mi s-a întâmplat să mă împărtăşesc de trista bătrâneţe, trebuind să mă duc dintre cei vieţuitori. Ş-a dat sfârşitul vieţei în Iaşi, 1811”[16]. Din acest punct de vedere, manuscrisele lui Bobulescu, valoroase prin informaţia istorică pe care o conţin, trebuie folosite cu prudenţă.

---

[13] V. Al. Georgescu, *Bizanţul şi instituţiile româneşti pînă la mijlocul secolului al XVIII-lea*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1980, p. 159 - 160 şi 176.

[14] Const. A. Stoide, *Despre clopote şi clopotari în Ţările Române (sec. XIV - XIX)*, în „Glasul Bisericii”, Anul XXX (1971), nr. 7 - 8, p. 711 - 712; Furnică, D. Z., *Din istoria cometului la români*, Bucureşti, 1908, p. 92 - 93.

[15] Dosioss, *op. cit.*, p. 76 - 77.

[16] N. Iorga, *op. cit.*, p. 198, nr. 560 / 8; BAR, A 1580 (ms. Bobulescu, *Inscripţii Iaşi,* I), p. 219 (text gr. şi trad.).

BDD-A102 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 3.141.35.60 (2024-04-19 07:52:39 UTC)

Continuînd analiza, am depistat două epitafe aproape identice, dar scrise date diferite, comemorînd persoane diferite şi de la biserici diferite din Iaşi. Astfel, la Biserica Barnovschi, cu hramul Adormirii Maicii Domnului, în august 1844 a fost înmormîntat medelnicerul Dumitriță Steriu, pe a cărui piatră tombală s-au gravat versurile:

„Duioasă sălăşluire, cumplit lăcaş de pământ,
Tot cursul vieții mele mi-au părut ca un menut.
Am lăsat toate, săngur aici lăcuiesc,
Unde prieteni şi rude, amar mie, toţ lips(ă)sc,
Unde-i dulcea me soție? unde-(s) cunoscuții ?
Toți s-au făcut nevăzuți.
Stă aice, te opreşte, iubite trecătoriu;
Nu trece cu semeție (că şi tu eşti muritor),
Nu pierde un menut di cias şi vezi cine lăcuieşte:
Medelniceriul Dumitriță Steriu, în vârstă de 56 ani. Şi s-au săvârşit la 1844 av(gu)st, şi 3 fiici: Ana, Olga, Arghira”[17].

După un deceniu, la 11 martie 1854, la Biserica Curelari s-a pus următoarea piatră: „Supt această piatră odihneşti roaba lui D(u)mnez(eu) Teodora, soția d(umisali) Anastasi Brudea.

Duinas (*sic*!) sălăşluire, cumplit lăcaş de pământ,
Tot cursul vieții meale (mi-au pă)rut ca un minunt.
Am lăsat toate în lume, singură aici lăcuiesc.
(Unde-s) prieteni, rudenii? (Am)ar mie! Toți îmi lip(sesc).
Unde(-i) dulcele meu soţ, unde(-s) ai mei cunoscuți?
Toți aice m-au lăsat, toți s-au făcut nevăzuți.
S-au trecu din viață la 1854 mart în 11 zile”[18].

Observăm cuvîntul săpat greşit (*duinas*, în loc de *duios*), pe care săpătorul celei de-a doua pietre se pare că nu l-a înțeles. Textele care au ezitări în redactare, greşeli, înlocuiri de cuvinte etc. prezintă un interes special, datorită faptului că oferă indicii de analiză ce pot conduce la identificarea persoanelor, a locului şi a epocii în care au fost alcătuite astfel de specii literare.

Uneori, cei care alcătuiau epitafele plagiau doar cîteva versuri. Aşa s-a întîmplat cu o piatră tombală de la biserica Sf. Vasile din Tătăraşi, pusă la 17 aprilie 1853 de o familie îndurerată de pierderea unui copil de numai trei ani:

„Duioasă sălăşluire şi cumplit lăcaş de pământ,
Eu aici am ajuns subt acest mormânt,
Acum lumea am părăsit.
Stăi dar, şi te opreşti, iubitule trecători(u),
Nu trece cu sumeție, că şi tu eşti muritori(u).
După ce am trăit în lumi o viați fericită,
Sufletul sburând aiure, cu nădejde neîndoită,

[17] BAR, A 1580 (ms. Bobulescu, *Inscripții Iaşi,* I), f. 174 - 175.
[18] *Ibidem*, p. 303.

BDD-A102 © 2011 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 3.141.35.60 (2024-04-19 07:52:39 UTC)

Că am pe sfinţi partezani.
Te rog acum şi pre tine orişicînd vei cerceta,
Dă o rugă către Domnu să ierte pi acest suflet păcătos.
Aci să odihneşte robul lui D(umne)zeu Iacov Dabija, în vrâstă de 3 ani, săvârşit în anul 1853 apr(il) 17”[19].

Graţie dezvoltării elenismului, este posibil să găsim săpate pe pietrele de mormînt scrieri în care personajele au fost comemorate prin versuri preluate din literatura antică greacă şi li s-au atribuit însuşiri fără legătură cu realitatea istorică. La biserica Sf. Spiridon din Iaşi, N. G. Dossios a găsit cîteva morminte de marmură albă purtînd inscripţii din această categorie. Unul dintre acestea era al lui Ion, fiul domnului Grigore Callimachi, înmormîntat la 13 mai 1769:

„Vezi acest mort, pentru care vărs lacrimi?
Pe acesta eu l-am născut şi l-am purtat în braţe.
Dar vai, vai mie! eu nu-ţi mai sînt mamă.
Ion al meu, fătul meu frumos, fiul tatălui glorios, al lui vodă Grigorie
Calimach, care din nou domneşte peste Dacia
Şi al meu, al domniţei care mă numesc Elena
Trăgînd şirul ginţii mele din Mavrocordaţi.
Vai mie, copilul meu dulce! Sînt străpunsă în inimă
De oarece m-am lipsit de tine.
Oare voi mai trăi?”[20] .

Primele două versuri, foarte puţin schimbate, sînt preluate din *Hecuba* lui Euripide (versurile 860 - 862).

Alt epitaf care se pare că a existat pe o piatră tombală de la biserica Sf. Vineri din Iaşi, dărîmată în secolul al XIX-lea, face portretul unui personaj ce pare desprins tot din mitologia greacă:

„Dinlăuntrul mormântului, bărbat ascund,
Din cei aleşi, care se găseşte sub această piatră
Din neamul cel iviricesc, renumit pentru ilustra sa ţară
Stea preastrălucită, născut din fiul Zahariei,
Purtând numele de Visarion, cu chipul de înaltă cuviinţă
Trăgându-se din neamul Cavaonilor, următori din oameni blânzi.
Au fost trimis ca solie spre scopuri maritime
Jos din depărtare din Colhida, sub auspiciile regale
Trăind ani patruzeci, cu vrednicie făcându-se plăcut lui Dumnezeu
Pe care să-l aşeze în ceaţa drepţilor în vecii vecilor
În anul de la facerea lumii fac 1791 ianuarie 24”[21].

În acest stadiu al cercetării nu ştim cine a fost Visarion cel elogiat ditirambic, dar prezenţa unor asemenea texte într-o colecţie de inscripţii funerare impune cercetătorilor cunoaşterea nu doar istoriei noastre interne, ci şi a elenismului

[19] BAR, A 1580 (ms. Bobulescu, *Inscripţii Iaşi*, I), p. 543.
[20] Dosioss, *op. cit.*, p. 64 - 65 (text gr. şi trad.).
[21] BAR, A 1580 (ms. Bobulescu, *Inscripţii Iaşi*, I), p. 117 - 118 (text gr. şi trad.).

BDD-A102 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 3.141.35.60 (2024-04-19 07:52:39 UTC)

medieval şi modern şi a legăturilor culturale cu Orientul grecesc, spre a se putea deosebi informaţia istorică reală de ficţiunea derivată din reminiscenţele lecturilor învăţaţilor timpului.

Un text al cărui autor este cunoscut s-a gravat pe piatra de mormânt a vornicului Dumitru Buhuş de la Criveşti, fostul judeţ Roman, la 16 noiembrie 1846:

„Din nobila tulpină, familie slăvită,
Român adevărat
Eu singur rămăsesem, când moarte ce cumplită,
Cumplit m-au secerat.
Şi viţa buhuşască uscată se rătează
De acum de pe pământ.
Apune şi se stânge a ei cea de apoi roadă,
Cu mine în mormânt.
O, scumpa mea soţie ce ai rămas în lume
În jalnic vaduvet,
Adu-ţi aminte de al soţului tău nume
Ce atâta l-ai iubit.
Tu, ce mi-ai fost în viaţa coroană de credinţă
Şi de amor duios,
Sângura mângâiere la lunga suferinţă
Pe patul dureros.
A-ţi lua adio vecinic, iar Domnul a lui milă
Reverse asupra ta.
Şi sufletu-mi din ceruri, privindu-te, copilă,
Te-a binecuvânta.
Vornicul Dumitru Buhuş, născut la 1801, bun săvârşit din viaţa la 1846 noiemvrie 16”[22].

Episcopul Melchisedec Ştefănescu, în arhiva căruia se păstrează acest text, a notat că este o poezie a lui Constantin Negruţi, dar deocamdată nu am reuşit să verificăm afirmaţia.

Analiza comparativă dovedeşte că epitafele sînt scrise într-o limbă mai evoluată decît alte texte contemporane, cum ar fi însemnările de pe cărţi, de pildă. Acestea din urmă aparţin unor pături sociale diverse: feţe bisericeşti, boieri, mici slujbaşi, meşteşugari şi negustori mai mult sau mai puţin obişnuiţi cu cartea, în vreme ce epitafele erau alcătuite de persoane cu lecturi bogate şi cu deprinderea de a scrie într-o manieră elegantă.

În concluzie, la editarea unui *Corpus* al inscripţiilor medievale de pe obiectele de cult, se impune analiza atentă a textelor reproduse ca inscripţii tombale, pentru a le deosebi pe cele care trebuie să intre în circuitul istoric, ca izvoare epigrafice, de simple epigrame sortite doar lecturii, fără să fi fost săpate în piatră niciodată.

Culegerea, editarea şi interpretarea inscripţiilor tombale solicită nu numai stăpînirea metodelor epigrafice, ci şi cunoaşterea istoriei şi a culturii epocii din care provin asemenea texte, colaborarea istoricilor cu filologii şi experienţa în investigarea fondurilor de manuscrise fiind foarte importantă.

[22] Melchisedec, *Ms. 490 de la BCU Iaşi*, cota VI – 99, f. 8 v.

BDD-A102 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 3.141.35.60 (2024-04-19 07:52:39 UTC)